

Зарубіжні авторські зібрання

Джордж

Нехай квітне
аспідистра

Харків
«Фоліо»
2024

Коли я говорю мовами людськими й ангельськими, та грошей не маю, то став я не цінніший за дзвінкий мідяк чи бубон гулячий! І коли є в мене дар проповідника, і знаю я всі таємниці, і маю усе знання, і віру таку, що можна навіть гори пересунути, та грошей не маю, то я ніщо! І коли я роздам усі маєтки свої, щоб нагодувати бідних, і коли віддам я тіло своє на спалення, та грошей не маю, то не буде з цього й користі! Гроші довго терплять, гроші милосердствують, не заздять, гроші не величаються, не надимаються, не поводяться нечемно, не шукають тільки свого, не рвуться до гніву, не думають лихого, не радіють з неправди, але тішаться правдою, усе зносять, вірять у все, сподіваються всього, усе терплять... Тож нам залишаються віра, надія, гроші, оці три. Та найважливіші серед них гроші.

Послання до Коринтян, глава XIII

(адаптований текст)

Права належать Еріку Блеру, 1936 р.

I

Годинник пробив пів на другу. У маленькому кабінеті в глибині книжкової крамнички містера Маккечні за столом розсівся Гордон Комсток, останній нащадок родини Комстоків, двадцятидев'ятирічний і вже добряче пошарпаний чоловік. Він грався пачкою цигарок «Плейерс Вейтс» за чотири пенні, раз по раз то закриваючи, то відкриваючи її великим пальцем.

Мертву тишу розтинала бамкання годинника на фасаді «Принца Вельського» на протилежному боці вулиці. Зробивши над собою зусилля, Гордон випростався і сховав пачку цигарок до внутрішньої кишені. Йому страшенно кортіло курити. Однак в нього залишилося лише чотири цигарки. Була середа, і до п'ятниці грошей в нього не буде. Мало того, що він залишився без тютюну на вечір, завтра теж треба якось пережити.

Наперед спохмурнівши через завтрашні години без тютюну, він підвівся і рушив до дверей, його маленька квола постать із тонкими кістками робила нервові рухи. У його пальті протерся правий лікоть й не вистачало середнього гудзика; його зім'яті фланелеві штани вкривали плями. Навіть неозброєним оком було видно, що в черевиках треба змінити підошви.

Підвівшись, він почув, як у кишені штанів дзеленькнули монети. Він знав точну суму — п'ять пенсів пів пенні — монетками два пенси, пів пенні й три пенси. Він зупинився, дістав жалюгідну трипенсову монету і зиркнув на неї. Клятий дріб'язок! Ну яким же бовдуром треба

бути, щоб її взяти! Це сталося вчора, коли він купував цигарки, юне стерво у крамниці прощобетало: «Не заперечуєте, якщо я дам монету в три пенси, сер?» І звісно ж він дозволив: «Звісно ж ні, що ви», — сказав він, дурень, клятий дурень!

У нього штрикнуло в серці від думки, що він має лише п'ять пенсів, три з яких навіть витратити неможливо. Ну хіба купиш щось на три пенси? Не гроші, а відповідь на загадку. Дістаючи дріб'язок з кишені, почувашся справжнім дурнем і сподіваєшся, що три пенси просто не помітять у жмені інших. «Скільки?» — запитуєш. «Три пенси», — відповідає продавчиня. Ти обмацуєш свої кишені й дістаєш недолугий дріб'язок, який прилипає до мізинця наче кізяк. Продавчиня водить носом, миттю розуміючи, що це твої останні три пенси. Ти бачиш, як вона зиркає на монету — їй цікаво, чи прилип до неї шматочок різдвяного пудингу. Гордовито задираючи носа, ти розумієш, що більше ніколи не зайдеш у цю крамницю. Чорта з два! Не витрачатиму три пенси. Отже, залишилося два з половиною пенси — два з половиною пенси до п'ятниці.

То була самотня пообідня година, хіба заскочать один-два клієнти. Гордон був сам на сам з сімома тисячами книг. Крихітна темна кімнатка, вона ж кабінет, у повітрі якої вчувався запах пилу і зітлілого паперу, була напхотом напхана книжками, здебільшого застарілими та непридатними для продажу. На верхніх полицях під стелею спочивали томи рідкісних енциклопедій, наче багаторусні труни в братських могилах. Гордон відсунув сині запилюжені штори, які вели до світлішого сусіднього приміщення — бібліотеки. То була одна з тих книгарень, де за два пенні без завдатку можна було дістати книжку, тому не дивно, що до неї тягнуло крадіїв. Звісно, тут самі романи. Зате які! Хоча у кожного свій смак.

З трьох боків до стелі здіймалися купи з восьми сотень романів, яскраві корінці яких створювали ілюзію, що стіни виклали з різнокольорових вертикальних цеглин. Складені вони були в алфавітному порядку: Арлен, Барроуз, Волпол, Гіббс, Голсуорсі, Делл, Діпінг, Прістлі, Сеппер, Франкау*. Гордон зиркав на них з тамованою ненавистю. Зараз він відчував відразу до усіх книжок, а найбільше до романів. Було нестерпно думати про це нудотне, сире сміття, яке зібрали в одному місці. Пудинг, пудинг з салом. Його замурували серед восьми сотень пудингових шарів — він наче в льосі, вимощеному пудинговим каменем. Ця думка його гнітила. Він пройшов крізь відчинені двері у передню частину крамниці, пригладжуючи волосся на ходу. То була його давня звичка. Зрештою за скляними дверима можуть бути жінки. Гордон не вирізнявся вродою. Зростом він був лише п'ять футів сім дюймів, а звичне довге волосся робило його голову завеликою для тіла. Та він чудово усвідомлював, яку зовнішність має. Помічаючи, що на нього хтось дивиться, Гордон випрямляв спину й випинав груди так пихато, що деякі вірили в цю оману.

Утім клієнтів не було. На відміну від решти книгарні, передня частина крамниці, у якій була торговельна зала, виглядала продумано й дорого, тут зберігали близько двох тисяч книг, а найцінніші з них стояли на вітрині. Праворуч була скляна шафа з дитячими книжками. Гордон відвів погляд від жахливої рекхемівської** суперобкладинки, на якій маленькі ельфи, схожі на Венді, танцювали на галявині серед дзвоників. Він дивився крізь

* Арлен, Барроуз, Волпол, Гіббс, Голсуорсі, Делл, Діпінг, Прістлі, Сеппер, Франкау — британські та американські письменники.

** Артур Рекхем — британський ілюстратор (1867—1939). Його було визнано одним з провідних художників Золотого віку британської книжкової ілюстрації..

скляні двері — погода жаклива, ще й вітер здіймається. Небо затягнуло свинцевими хмарами, на бруківці вже видно паморозь. Було тридцять листопада, день Святого Андрія. Крамничка Маккечні стояла на розі, на безформній площі, куди стікалися чотири вулиці. Ставши біля дверей і поглянувши ліворуч, можна було побачити величезний безлистий в'яз, чії численні гілки переплелися так, що утворили на тлі неба мереживо кольору сепії. Навпроти, поряд з «Принцом Вельським», височіли рекламні щити з оголошеннями про сертифіковані харчові продукти та ліки, які пропонували надурити ваші кишки тим чи іншим синтетичним лайном. Галерея жакливих лялькових облич — рожеві порожні пики, сповнені тупого оптимізму. Соус «Кью-Ті соус», Швидкий хрумкий сніданок «Тру-Віт» («Дітлахи з радістю хрумтітимуть»), австралійське червоне вино, шоколад «Вітамальт», «Бовекс». З усього цього найбільше Гордона дратував саме «Бовекс». На плакаті був клерк зі щурячим обличчям в окулярах і з досконало налакованим волоссям, який сидів за столиком в кафе й шкірився над білою чашкою «Бовекса». «Роланд Бутта насолоджується їжею з “Бовексом”», — повідомляв підпис.

Гордон примружився, побачивши у тьмяному від пилу склі власне відображення. І нічого доброго в ньому не було. Йому ще тридцяти нема, а вигляд він вже мав пошарпаний. Обличчя дуже бліде, з прикрими глибокими зморшками. У нього був «хороший», тобто високий, лоб, але невелике й загострене підборіддя, від чого обличчя здавалося грушоподібним, а не овальним. Сірувате й недоглянуте волосся, непривітний вираз губ, очі горіхового кольору з крапленням зеленого. Він знову розфокусував погляд. Останнім часом він ненавидів дзеркала. Надворі було похмуро й по-зимовому холодно. Трамвай, наче скрипучий сталевий лебідь, ковзав, стогнучи, бруківкою,

а вітер змітав поламане витоптане листя. В'яз закручував свої гілки, тягнучись на схід. Рекламний плакат з соусом «Кью-Ті» обірвався на краю, і тепер смужка паперу тріпотіла на вітрі, ніби крихітний прапорець. У провулку праворуч голі тополі біля тротуару різко хилилися від поривів вітру. Пронизливий вологий вітер. Пролетівши вперше, він ніби приніс якусь погрозову нотку — перше гарчання зимового гніву. У свідомості Гордона зринули два віршовані рядки:

Порив... щось там.. як назвати порив, загрозливий порив? Ні, краще, зловісний порив жорстокого вітру.

Щось про тополі, гне тополі? Ні, краще зігнув тополі. Схилив тополі до землі. Добре.

*Зловісний порив жорстокого вітру
Схилив тополі до землі.*

Добре. «До землі», це добра основа для рими, а от що робити з тим «вітром», якого намагався зримувати кожен поет, починаючи з Чосера. Та цей порив згас у Гордоновій свідомості. Він перевернув монетку в кишені. Два пенси пів пенні й трипенсова монетка — два з половиною пенси. Від нудьги думки з'являлися неохоче. Йому не вдавалося впоратися з римами і прикметниками. Нічого дивного, якщо в кишені тільки два з половиною пенси.

Він знову пильно подивився на плакати надворі. Мерзенні, клятві реклами. Він мав власні причини їх ненавидіти. Він машинально перечитував гасла на них. «Австралійське червоне вино для справжніх британців», «Завдяки соусі “Кью-Ті” ваш любчик усміхатиметься від задоволення», «З шоколадом “Вітамальт” вам до снаги будь-яка вершина!», «Побіліла голова? Причиною є лупа», «Дітлахи вимагатимуть на сніданок хрумки

пластівці», «Піорея? Не у мене!», «Роланд Бутта насолоджується їжею з “Бовексом”».

Ха! Клієнт понад усе. Гордон напружився. Якщо стояти біля дверей, можна бачити через переднє вікно, що відбувається назовні, і залишатися водночас непоміченим. Тож його увагу привернув потенційний клієнт.

Порядний на вигляд чоловік середніх років у чорному костюмі, капелюсі-казанку, з парасолькою і валізою в руках — провінційний комівояжер чи міський чиновник — роздивлявся вітрину великими світлими очима. Вигляд він мав винуватий. Гордон простежив за поглядом чоловіка. Ага! От воно! Він поклав око на перші видання Д. Г. Лоуренса*, які стояли у дальньому кутку. Щоправда, вони вже встигли припасти пилом. Про «Леді Чаттерлей» він чув хіба розмови. Гордон подумав, що в чоловіка неприємне обличчя. Бліде, важке, опущене, з нечіткими контурами. Він здався Гордонові валлійцем. І точно був нонконформістом. Навколо рота невдоволені складочки. Вдома він явно президент місцевої «Ліги чистоти» чи «Прибережного комітету пильності» (у гумових капцях з електричним ліхтариком в руках ганяє парочки, котрі цілуються на пляжі), а в місто прибув, щоб погуляти. Гордон хотів би, щоб той зайшов. Хотів продати йому примірник «Закоханих жінок». Яке ж розчарування його вхопило б!

Але ж ні! Валлійський комівояжер злякався. Він запхав парасольку під пахву й пішов геть, добросовісно відвернувшись. Втім було ясно одне: сьогодні вночі, коли темрява приховає його рум'янець, він прослизне в одну з тих крамниць для дорослих і придбає «Витівки за стінами паризького монастиря» Седі Блекіс.

* Девід Герберт Лоуренс (1885—1930) — англійський романіст, поет, драматург, есеїст, літературний критик і художник.

Гордон відвернувся від дверей і повернувся до книжкових полиць. На полицях ліворуч від дверей до бібліотеки лежали нові та майже нові книжки, створюючи яскраву пляму, що мала привертати увагу всіх, хто зазіртиме у вітрину. Здавалося, їхні гладенькі й чисті корінці прагнуть скочити в руки прямісінько з полиць. Вони наче промовляли: «Купи мене, купи мене!» — свіженькі, щойно з друку, романи, як ті незаймані наречені, прагнуть наштрикнутися на ніж для паперу, що позбавить їх цноти, і вже читані книжки, ніби юні вдови, що досі квітнуть, але вже не незаймані; тут і там, у комплектах по пів дюжини — жалюгідні старі діви, «нерозпродані залишки тиражу», все ще з надією охороняють власну цноту. Гордон відвернувся від «залишків». Вони викликали злі спогади. З єдиної жалюгідної книжечки, яку він сам опублікував два роки тому, вдалося продати сто п'ятдесят три примірники, решта стала «нерозпроданими залишками», і їх все одно ніхто не купує. Він проминув нові книжки та зупинився перед полицями, що йшли перпендикулярно й де було ще більше вживаних книг.

Праворуч були полиці з поезією. Перед ним — проза, різноманітні примірники прозових творів. Їх впорядкували за виглядом: чисті й дорогі поставили на рівні очей, а дешеві й вимашчені — вниз й вгорі. В усіх книгарнях точиться жорстока дарвіністська боротьба, в якій твори живих левітують перед очима, а роботи померлих переносять вгору чи вниз — вниз у геєну вогненну чи вгору до трону, але завжди подалі від будь-якого місця, звідки вони можуть втрапити у поле зору. На нижніх полицях тихо гние «класика», вимерлі монстри вікторіанської доби. Скотт, Карлайл, Мередіт, Раскін, Патер, Стівенсон — на їхніх широких старомодних корінцях вже навряд чи можна розгледіти назви. На верхніх полицях, практично за межами поля зору, спочивають огрядні

біографії знаті. Під ними склали «релігійну» літературу, ці трактати ще можна було продати, тому вони лежали в полі зору, хоч сюди й безладно звалили книжки про всі секти та віросповідання. Тут і «Потойбіччя» автора книги «Мене торкнувся Святий Дух». І «Життя Христа» Діна Фаррара. Й «Ісус перший ротарієць». Остання книга отця Гілера Честната про пропаганду католицької церкви. Релігія добре продається за умови, що вона достатньо сентиментальна. Нижче, прямісінько на рівні очей, були сучасні видання. Останні книжки Прістлі. Мініатюрні книжечки перевиданих «середняків». Бадьорій «гумор» від Герберта, Нокса та Мілна. Було тут й кілька хитромудрих книжок. Роман чи два Гемінгвея та Вірджинії Вулф. Розумні попередньо опрацьовані біографії у стилі Стрейчі. Зарозумілі, рафіновані примірники про легковажних художників і посередніх поетів, написані зарозумілими грошовитими молодиками з Ітона, котрі граційно плывуть в Кембридж, а звідти до літературних редакцій.

Невидющим поглядом він витріщався на стіну з книгами. Він ненавидів їх усіх: ненавидів старих й нових, високих і низьких, злих і радісних. Один лише їхній вигляд збурював у ньому почуття власної вбогості. Ось він, мовляв, «письменник», а навіть «писати» не вміє! І проблема була не в тому, що його практично не публікують; річ була в тім, що він практично нічого не написав. А весь цей непотріб на полицях... ну принаймні це було реальним і своєрідним досягненням. Навіть деллси і діпінги* видають свій щорічний акр надрукованого паперу. Та найбільше він ненавидів «зарозумілі» книженції. Літературну критику та белетристику. Те, що багатенькі юні недоумки з Кембриджа пишуть мало не уві сні — і що міг би написати сам Гордон, якби мав трохи більше

* Зневажливий натяк на твори Етель М. Делл і Уорвіка Діпінга.

грошей. Гроші та культура! У такій країні як Англія стати культурною людиною без грошей так само неможливо, як і долучитися до джентльменського клубу. З тим самим поривом, що примушує дитину дужче розхитувати зуб, який от-от має випасти, Гордон дістав пишний на вигляд том під назвою «Деякі риси італійського бароко», розгорнув його, прочитав абзац і заштовхав назад, відчуваючи ненависть впереміш із заздрістю. Ох це нищівне всезнання! Ох ця згубна витонченість у рогових окулярах! І гроші, що крокують пліч-о-пліч з цією вишуканістю! Зрештою, що стоїть за всім цим, окрім грошей? Гроші, аби мати належну освіту, гроші, аби мати впливових друзів, гроші на відпочинок і душевний спокій, гроші на подорожі в Італію. Гроші пишуть книжки, гроші їх продають. Я не прошу справедливості, Господи, дай мені грошей, лише грошей.

Він брязнув монетами в кишені. Йому майже тридцять, і він нічого не досягнув; у нього є лише його нікчемна книжка з віршами, пласкішими за будь-який млинець. І відтоді цілих два роки він блукає лабіринтом жахливої книжки, яка не просунулася ні на крок і яка, він розумів це у хвилини просвітлення, ніколи нікуди не дістанеться. Усе просто, справа у нестачі грошей. Саме відсутність грошей позбавила його сили «писати». І він тримався цієї думки, як символу віри. Гроші, гроші, все завжди крутиться навколо грошей! Хіба можна написати хай навіть кілька рядків, не маючи ні пенні? Винахідливість, енергія, кмітливість, стиль, чарівність — за все треба платити грубі гроші.

Роздивляючись полиці, Гордон почав відчувати відраду. Чимало книжок вицвіли й стали непридатними для читання. Зрештою усі ми в одному човні. Memento mori. На тебе, на мене, на всіх зарозумілих юнаків з Кембриджа чекає одне й те ж забуття, хоча на бундючних

кембридзьких молодиків воно чекатиме дещо довше. Він кинув погляд на потьмянілу від часу «класику» біля ніг. Небіжчики, усі вони мертві. Карлайл і Раскін, Мередіт і Стівенсон — зітзли, хай їм грець. Він зиркнув на темні назви. «Зібрання листів Роберта Льюїса Стівенсона». Ха-ха! Чудово. «Зібрання листів Роберта Льюїса Стівенсона!» Верхній край видання почорнів від пилу. Прах еси — і прахом будеш. Гордон копнув Стівенсона ногою в клейончасту обкладинку. І де тут мистецтво? Ти шмат холодного м'яса, яке колись було шотландцем.

«Дзелень!» Дзвоник крамниці. Гордон розвернувся. У крамницю увійшло двоє.

Понура згорблена жінка з нижчого класу, схожа на вимашену в грязюці качку, що щось винює носом поміж сміття, просочилася всередину, крутячи в руках солом'яний кошик. За нею стрибнула повненька, схожа на горобця, жіночка з червоними щоками, представниця середнього класу, яка затискала під пахвою примірник «Саги про Форсайтів» — назвою назовні, щоб перехожі одразу розуміли, що перед ними високоосвічена пані.

Гордон зняв кислий вираз обличчя і зустрів їх із домашньою привітністю сімейного лікаря, яку беріг для клієнтів.

— Добрий день, місіс Вівер. Добрий день, місіс Пенн. Жахлива погода за вікном!

— Надзвичайно! — відповіла місіс Пенн.

Він відступив, дозволивши їм увійти. Місіс Вівер впустила свій кошик, і з нього випав затертий примірник «Срібного весілля» Етель М. Делл*. Місіс Пенн кинула меткий пташиний погляд на видання. Стоячи за місіс Вівер, вона хитро посміхнулася Гордону, як розумний

* Етель М. Делл (1881—1939) — британська письменниця, написала понад 30 популярних любовних романів і кілька оповідань з 1911 по 1939 рік.

до розумного. Делл! Оце несмак! Такі книжки читають нижчі класи! З розумінням він усміхнувся у відповідь. Так вони й пішли до бібліотеки, посміхаючись одне до одного.

Місіс Пенн поклала «Сага про Форсайтів» на стіл і розвернула свої випнуті груди до Гордона. Вона завжди була дуже привітною. Вона називала його містером Комстоком, хоч він і був тут звичайним продавцем, і проводила з ним літературні бесіди. Вони спілкувалися на високоінтелектуальні теми.

— Сподіваюся, вам сподобалася «Сага про Форсайтів», місіс Пенн?

— Ця книга — досконалий дивовижний здобуток, містере Комстоку! А ви знаєте, що я читаю її вже вчетверте? Епічно, справді епічно!

Місіс Вівер походжала між книжками й не могла допетрати, що вони розставлені за алфавітом.

— Не знаю, що б такого взяти цього тижня, чого я ще не брала, — пробурмотіла вона недоглянутими губами. — Моя донька постійно наполягає, щоб я взяла Діпінга*. Моя донька чудово розбирається в Діпінгу. А от мій зять надає перевагу Барроузу**. Тож не знаю, що й робити.

Обличчя місіс Пенн скрутила судома від згадки про Барроуза. Вона показово розвернулася до місіс Вівер спиною.

— Я відчуваю, містере Комстоку, що в Голсуорі*** є щось величне. Він пише так глибоко, так універсально,

* Уорвік Діпінг (1877—1950) — англійський письменник, автор пригодницьких і детективних романів

** Едгар Райс Берроуз (1875—1950) — американський письменник, автор фантастичних і пригодницьких романів, в тому числі серії романів про Тарзана..

*** Джон Голсуорсі (1867—1933) — англійський письменник-реаліст. Цикл його романів «Сага про Форсайтів» вважається класикою англійської літератури.

і водночас так по-англійськи, він такий людяний. Його книжки — справжні свідчення людяності.

— Прістлі теж, — сказав Гордон. — Гадаю, Прістлі* — чудовий письменник.

— Так і є! Такий величний, такий глибокий, такий людяний! І тому такий англійський!

Місіс Вівер зціпила губи. За ними були три окремі жовті зуби.

— Гадаю, буде найкраще взяти ще щось з Делл, — сказала вона. — У вас же є ще Делл? Я насправду насолоджуюся читанням Делл. Я кажу своїй доньці, кажу їй: «Можеш читати своїх Діпінга і Барроуза, але Делл залиш мені», — кажу я.

Дінь-дон Делл! Герцоги їй на думці! В очах місіс Пенн зблиснула іронія. Гордон відповів на її знаки. Треба триматися місіс Пенн! Треба берегти таку хорошу й постійну клієнтку.

— Звісно, місіс Вівер. У нас є ціла полицка з Етель М. Делл. Хочете почитати «Бажання його життя?» А хоча, ви це вже читали, мабуть. Як щодо «Віттаря пошани?»

— Цікаво, чи маєте ви останню книжку Г'ю Волпола**? — поцікавилася місіс Пенн. — Маю настрій цього тижня почитати щось епічне, щось величне. Мені здається, що Волпол, знаєте, грандіозний автор, у моєму переліку він йде другим, одразу за Голсуорсі. Є в ньому щось таке величне. І водночас він такий людяний.

— І цілком англійський, — сказав Гордон.

— Звісно! Насправду, цілком англійський!

— Мабуть, візьму перечитати «Шлях орла».

* Джон Бойнтон Прістлі (1894—1984) — британський романіст, есеїст, драматург та театральний режисер.

** Г'ю Волпол (1884—1941) — письменник натуралістичної школи. Здобув широку популярність після публікації роману про похмуре і убоге життя провінційних вчителів «Містер Перрін і містер Трейл» (1911).

ЗМІСТ

I	5
II	29
III	45
IV	74
V	94
VI	120
VII	144
VIII.....	177
IX	207
X	236
XI	257
XII	278